

Голіна Володимир Васильович,

*д-р юрид. наук, проф.,
професор кафедри кримінології та
кримінально-виконавчого права,
чл.-кор. НАПрН України,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
Україна, м. Харків
e-mail: golina1935@mail.ru
ORCID 0000-0001-9166-3472*

Брояков Сергій Вікторович,

*студент магістратури
Інституту підготовки кадрів
для органів юстиції України,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
Україна, м. Харків
e-mail: sergbroyakov@icloud.com
ORCID 0000-0002-0636-7490*

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ПИТАННЯ ПОНЯТТЯ «ЦІНИ» ЗЛОЧИННОСТІ ТА ЇЇ ОБЧИСЛЕННЯ

Досліджено правову природу й внутрішню структуру такої категорії, як «ціна» злочинності. Визначено концептуальні підходи до встановлення «ціни» злочинності та проаналізовано перспективи їхнього розвитку. Виділено проблемні питання пов'язані з визначенням окремих інтегративних елементів «ціни» злочинності.

Ключові слова: «ціна» злочинності; концептуальні підходи; пряма та побічна шкода; матеріальна та нематеріальна шкода; «ціна» превенції злочинних проявів.

Постановка проблеми. За даними статистики, в останні роки спостерігається поступальний приріст злочинності, що зумовлює прямо пропорційне зростання її «ціни». Негативні наслідки злочинної діяльності призводять до появи деструктивних процесів у функціонуванні суспільної формації та перешкоджають її поступальному, прогресивно-орієнтованому розвитку. Водночас наразі не сформульовано єдиного підходу до розуміння природи такої категорії, як «ціна» злочинності, порядку та можливості її

встановлення. З огляду на це актуалізується необхідність аналізу концептуальних підходів до визначення й обчислення «ціни» злочинності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання системного аналізу концептуальних підходів до визначення «ціни» злочинності, їх співставлення й практичного використання на сьогоднішній день є недостатньо розробленими. Їх окремі аспекти розглядалися у працях таких учених, як Г. Беккер, Т. Міллер, Л. Філіпс, Д. Тейлор, Ю. М. Антонян, Т. О. Давидова, В. В. Лунєєв, Т. В. Мельничук, Н. В. Сметаніна, Л. І. Романова, Д. А. Шестаков та ін.

Метою статті є визначення основних підходів до встановлення «ціни» злочинності, проведення їх аналізу та співставлення, встановлення змістовного наповнення такої категорії, як «ціна» злочинності та її інтегративних складників.

Виклад основного матеріалу. Необхідно зазначити, що на теренах пострадянських держав, у західноєвропейській та американській кримінологічних доктринах існують змістовно протилежні підходи до обчислення ціни злочинності. Так, у кримінологічній літературі пострадянських держав ціна злочинності розуміється як сукупність втрат і шкоди, завданої особі, державі та суспільству у зв'язку з учиненням злочинцями суспільно небезпечних посягань. Тобто в даному випадку вона визначається як категорія від'ємного характеру. Що ж до підходів, які застосовуються на Заході, то згідно з ними ціна злочинності встановлюється як сумарна величина капіталізації доходів, що отримали злочинці у зв'язку з учиненням ними злочинних посягань протягом певного темпорально визначеного проміжку часу, тобто як її кількісна ознака додатного характеру. При цьому за своєю «географією» різняться не тільки ставлення до «ціни» злочинності, а й розроблені вченими концептуальні підходи до її визначення.

Перш ніж перейти до аналізу даної проблематики, необхідно з'ясувати змістовне наповнення такого поняття, як «ціна злочинності».

Слід відмітити, що наразі не розроблено єдиного підходу до розкриття змісту категорії «ціна» злочинності. Так, О. Г. Кальман під «ціною»

злочинності пропонує розуміти характер та обсяг прямого або ж непрямого збитку, який заподіюється злочинними посяганнями [7, с. 45], а Ю. В. Александров – соціальні, економічні, фізичні, моральні та інші шкідливі наслідки, заподіюванні суспільно небезпечними діяннями [5, с. 53]. Аналогічний підхід до визначення даної категорії було запропоновано Д. А. Шестаковим, який зазначає, що під «ціною» злочинності слід розуміти сумарну кількість тілесних ушкоджень, смертей, викрадених автотранспортних засобів, втрачених робочих днів тощо [11, с. 76]. Якщо розглядати досліджувану категорію крізь призму її системного бачення, то під «ціною» злочинності слід розуміти прямі або ж побічні витрати фізичного, матеріального, духовного та морального характеру, які зазнає людство внаслідок вчинення злочинних посягань, витрати, які зазнає соціум у зв'язку з необхідністю подолання наслідків злочинних діянь, утримання всієї правоохоронної, пенітенціарної системи та інших інститутів держави, а також сукупні активи кримінальних організацій і їх витрати на підтримку своєї протиправної діяльності. З даного визначення вбачається, що автор фактично поділяє таку сукупну категорію, як «ціна» злочинності на наступні складники: а) «ціна» поточної шкоди від злочинних посягань; б) «ціна» превентивних заходів запобігання злочинності; в) «ціна» як «бюджет» злочинної діяльності». Під «ціною» поточної шкоди від злочинних посягань ми розуміємо матеріальні, особистісні та моральні втрати суспільства у зв'язку з дійсним фактом вчинення окремими індивідами суспільно небезпечних посягань. Що ж стосується «ціни» превентивних заходів запобігання злочинності, то під нею слід розглядати витрати, які зазнає соціум у зв'язку з необхідністю забезпечити належне функціонування механізмів та інститутів, які спрямовані на упередження проявів девіантно-кримінальної поведінки. Саме втрати на превентивні заходи і складають основу «ціни» побічної шкоди від злочинної діяльності.

Загальновизнаним є підхід, відповідно до якого «ціну» злочинності складає пряма та побічна шкода, яка спричиняється суспільству у зв'язку з

учиненням суспільно небезпечних діянь. Так, коли ми говоримо про пряму шкоду, то маємо на увазі, що вона поділяється на матеріальну та нематеріальну шкоду. Що стосується матеріальної шкоди, то вона обчислюється в числових значеннях і віддзеркалює сукупну вартість заподіяних злочинними посяганнями збитків, які були завдані тим чи іншим об'єктам матеріального світу. У разі ж нематеріальної шкоди її математичне обчислення значно ускладнене, адже полягає в шкоді, яка завдається злочинними посяганнями життю, здоров'ю, моральному стану особи потерпілого та його близьким особам. Безумовно, монетаризація (визначення грошового еквіваленту) нематеріальної шкоди можлива, втім вона носить радше умовний, аніж точно детермінаційний характер.

В аспекті ж побічної шкоди злочинності слід наголосити, що вона поділяється на «ціну» превенції злочинних проявів та шкоду, яка заподіюється соціально-етичній, моральній, культурній і духовній кон'юнктурі суспільства. Сьогодні існують два підходи до характеристики побічної шкоди як кримінологічної категорії: а) в її кількісному вимірі; б) в її якісному вимірі. У даному випадку ця категорія не може розглядатися як виключно кількісне або ж якісне явище. На нашу думку, вона має змішаний кількісно-якісний характер. Її «кількісні» показники знаходять своє відображення в математичних величинах, які наочно ілюструють рівень втрат і шкоди економічного (матеріального) характеру, що завдається безпосередніми проявами досліджуваного негативного явища. Проте підрахувати всі витрати побічного характеру в точних цифрах не вбачається можливим. Навіть приблизні підрахунки дають уяву про характер побічної шкоди та її негативні соціально-економічні наслідки. Саме в цьому аспекті й проявляється якісний бік побічної шкоди від злочинності. Вона надає можливість скласти системне уявлення про негативний вплив злочинності на суспільно-політичну та соціально-економічну сфери існування конкретної суспільної формації або ж всього людства загалом. При цьому, на відміну від прямої шкоди злочинності, побічна більшою мірою придатна для математичного обчислення, оскільки формується переважно з

витрат економічного характеру, які спрямовані на превенцію злочинних проявів. У рамках різних концептуальних підходів можна простежити ставлення їх представників до можливості й точності визначення «ціни» злочинності.

Слід зазначити, що злочинність як негативне явище завдає перманентної шкоди суспільним відносинам, що охороняються законом. Для того, щоб визначити характер злочинної шкоди, необхідно проаналізувати концептуальні підходи до визначення й обчислення «ціни» злочинності. У кримінологічній науці сформульовано два таких підходи: економічний (математично обумовлений) і соціоантропологічний. Основним диференційним критерієм цих підходів є ставлення їх представників до можливості визначення шкоди від злочинних посягань в абсолютних величинах.

Так, економічний (математично обумовлений) підхід до встановлення «ціни» злочинності найбільш поширений у західних кримінологічних дослідженнях. При цьому слід наголосити, що його становлення пов'язано з представниками економічної науки, дослідження яких тяжіли до кримінологічної тематики. До представників даного підходу належать Д. Андерсон, Г. Беккер, Т. Міллер, М. Рейнольдз, Л. Філіпс, А. Харел та ін. Представники економічного (математично обумовленого) підходу відзначають, що шкода, яка завдається будь-яким суспільно небезпечним діянням, може бути вирахована за допомогою економічних формул. При цьому специфіка підрахунку шкоди, яка завдається конкретним злочином, залежить від безпосереднього об'єкта злочинного посягання (життя, здоров'я, суспільні цінності, об'єкти матеріального світу тощо). У даному випадку специфіка визначення розміру шкоди, яка заподіюється злочинністю, знаходить свою «персоніфікацію» в конкретній методиці визначення «ціни» злочинності. Під цією методикою слід розуміти сукупність методів, прийомів і засобів, які підлягають послідовному, системно-обґрунтованому застосуванню задля визначення міри негативного впливу прямої та побічної шкоди, що була заподіяна суспільно небезпечними посяганнями. У зарубіжній кримінологічній

літературі наведено цілу низку кримінологічно-прикладних методик обчислення «ціни» злочинності, специфікація яких залежить від видів суспільно небезпечних діянь.

Так, Т. В. Мельничук зазначає, що злочинна діяльність є свого роду професією, якій окремі особи присвячують власний повний або неповний робочий час. Відповідні індивіди обирають злочинний шлях професійного розвитку у зв'язку з тим, що, на їх думку, «прибуток» від рішення стати злочинцем – приведена цінність всієї суми різниць між вигодами і витратами, як негрошовими, так і грошовими, перевершує «прибуток», який дана особа може отримати у разі зайняття нею іншими легальними різновидами діяльності. Саме тому науковець наголошує, що у випадку зростання тенденцій до збільшення числа безробітних у легальному секторі створюються умови для збільшення числа злочинів проти власності не тому, що це пробуджує в окремих індивідів жорстокість і тривожність, а тому, що спричиняє зменшення або ж взагалі унеможливорює отримання ними доходу від зайняття легальними видами діяльності [8, с. 191–195].

Як влучно відмічає Г. Беккер, перманентний розподіл ресурсів, які в подальшому спрямовуються на боротьбу зі злочинністю, обумовлює актуальність точної оцінки соціальних втрат від злочинної діяльності окремих індивідів. До структурних складових «ціни» злочинності вчений відносить: а) прямі збитки осіб, які стали жертвами злочинів; б) витрати держави на боротьбу зі злочинністю (причому граничні витрати повинні встановлюватися на рівні граничної шкоди від злочинних посягань); в) шкоду, яка завдається соціуму у зв'язку з тимчасовою втратою відповідними правопорушниками працездатності (у випадку обмеження чи позбавлення волі, заборони займатися певними видами діяльності чи обіймати певну категорію посад тощо) [1, с. 187].

Вплив ідей економістів на розвиток кримінологічних учень у США став особливо відчутним у 60-х роках ХХ ст. Так, дехто з учених висунув гіпотезу, що діяльність системи кримінальної юстиції в її якісному розумінні суттєво не відрізняється від будь-якого іншого сектора економічного виробництва. У

зв'язку з цим Л. Філіпс і Р. Рейнольдз запропонували вираховувати сукупні витрати суспільства на злочинність за такою формулою: $TC = w * L + r * OF$, де TC – розмір сукупних витрат (total costs); w – вартість окремо взятої одиниці ресурсів; r – середньостатистичний монетаризований розмір втрати від окремо взятого злочинного посягання; OF – рівень злочинності (offence ratio), L – ресурси, які виділяються на функціонування системи кримінальної юстиції [3, с. 28; 4, с. 49].

На нашу думку, економічний підхід до визначення ціни злочинності є більш послідовним в тому випадку, коли потрібно встановити шкоду, яка заподіюється злочинними посяганнями окремо взятим об'єктам матеріального світу (злочинами проти власності). Такий підхід обумовлюється тим, що майже всі об'єкти матеріального світу можуть виступати об'єктом експертної оцінки їх вартості. Але як же бути з монетаризованим визначенням вартості життя, здоров'я, честі та гідності потерпілої особи? Чи можливе її визначення взагалі?

Слід зазначити, що вчені пропонували різні підходи до встановлення економічно-вивіреного розміру шкоди, який завдається злочинними посяганнями об'єктам, що не мають матеріалізованої форми. Так, представники Каліфорнійського університету наголошують, що вбивство чоловіків є більш «вартісним», аніж вбивство жінок, й обґрунтовують це тим, що за статистичними даними чоловіки отримують дохід у середньому на 20–25 % більше ніж особи жіночої статті. В основі висунутої ними концепції лежить теза про прямо пропорційну залежність «вартості життя» особи від її сукупного доходу за весь період її дійсного й потенційно можливого продовження життя.

Що ж стосується злочинів, які посягають на сексуальну свободу та недоторканість особи, то заподіювана їх жертвам шкода вираховується шляхом підсумовування розміру збитків, понесених жертвою злочину на ліки та медичну допомогу, витрат на психологічну реабілітацію та середнього розміру заробітку конкретної жертви за час, який вона витратила на лікування та реабілітацію. У математичному виразі даний підхід має такий вигляд: $A=B+C+D$, де A – «ціна» злочинної шкоди, що була заподіяна злочинним

діянням проти сексуальної свободи та недоторканості особи; *B* – витрати жертви на лікування; *C* – витрати жертви на психологічну реабілітацію; *D* – сукупний розмір середнього заробітку жертви злочину за час, витрачений на лікування та реабілітацію [2].

Економічний (математично обумовлений) підхід характеризується абсолютизованим, категорично-визначальним ставленням до можливості встановлення точних або ж наближених числових значень шкоди, яка заподіюється злочинними діяннями. Зважаючи на міру деструктивного впливу та сфери поширення негативних наслідків кожного окремо взятого суспільно небезпечного діяння ми навряд чи можемо детермінувати економічний підхід, як такий, що завжди відбиває дійсний рівень злочинної шкоди.

Більш виваженим і системно обґрунтованим є соціоантропологічний підхід до визначення «ціни» злочинності. Так, представники даного підходу стоять на позиціях, відповідно до яких «ціна» злочинності є категорією, що носить умовний характер, тобто такою, що не підлягає її точному визначенню. До представників соціоантропологічного підходу можна, зокрема, віднести Ю. М. Антоняна, В. В. Лунєєва, Л. І. Романову, Н. В. Сметаніну та ін. Основою соціоантропологічної концепції є теза щодо «двоєдності» негативного наслідку, який заподіюється кожним окремо взятим суспільно небезпечним діянням. Така «двоєдність» виявляється в тому, що кожне суспільно небезпечне діяння заподіює шкоду як конкретній особі чи групі осіб (безпосередня шкода), так і всьому суспільству (опосередкована шкода).

Представники соціоантропологічного підходу відзначають, що шкода, яка заподіюється злочинними посяганнями, не може бути повною мірою монетаризована, вирахована в її математично вивіреному сенсі. При цьому необхідно чітко усвідомлювати, що кожне окремо взяте злочинне посягання завдає шкоду як окремій особі (потерпілому) чи групі осіб, які перебувають у найбільш тісних соціальних зв'язках із відповідним потерпілим, так і всьому суспільству. Даний підхід обумовлюється тим, що кожне злочинне посягання повинно розглядатися як дезорганізуючий соціальну систему чинник.

Представники соціоантропологічного підходу до визначення «ціни» злочинності не ставлять собі за мету визначити точний, економічно-детермінований розмір шкоди, яка заподіюється злочинними посяганнями. В основі даного підходу лежить визначення напрямків, сфер, інтенсивності та характеру шкоди, яка заподіюється існуванням злочинності. При цьому представники соціоантропологічного підходу не виключають можливості в окремих випадках підрахувати точний розмір злочинної шкоди. Наприклад, можна встановити витрати конкретної держави на утримання всієї пенітенціарної системи. Водночас ми не можемо визначити в економічному еквіваленті сукупний розмір шкоди, яка заподіюється у зв'язку з учиненнями вбивств. У даному випадку соціоантропологічний підхід ґрунтується на гуманістичній концепції безцінності людського життя та суб'єктивно-орієнтаційному баченні особистісної цінності окремих об'єктів матеріального світу. Як влучно зазначає Ю. М. Антонян, особливо складним є здійснення підрахунку та визначення шкоди, яка заподіюється злочинним посяганням щодо конкретної особи [6, с. 175–176]. У свою чергу, Н. В. Сметаніна наголошує, що у випадку посягання на життя та здоров'я конкретної людини видається можливим визначити розмір прямого матеріального збитку (витрати на лікування та лікарські засоби), що заподіюється особі, яка стала жертвою злочину. Що ж стосується прямого особистого збитку, який об'єктивізується в моральних і психологічних втратах жертви злочину (образу честі та гідності особи, зміна її ставлення до себе та свого оточення тощо), то він, на думку вченої, не підлягає точному обрахунку [10, с. 208–210]. Натомість Л. І. Романова відмічає, що середньорічний розмір обороту наркозлочинності становить 400–600 млрд дол. США, однак ніхто не в змозі визначити в економічному еквіваленті шкоду, яка заподіюється суспільству у зв'язку з поширенням наркозалежності. Це пояснюється тим, що наслідки від захворювання на наркоманію мають тенденції до їхньої розтягнутості в часі, а отже, стають очевидними тільки в майбутньому. Шкода від наркозлочинності заподіюється не тільки особам, які є наркозалежними, а й їх близьким. У

зв'язку з цим Л. І. Романова пропонує відносити до «ціни» злочинності витрати, що здійснюються близькими особами наркозалежного на власне лікування та психологічну реабілітацію [9, с. 184].

Окремі матеріальні цінності, хоча й можуть мати вартісний виразник, який визначається виходячи із середньо-ринкової вартості такого об'єкта з урахуванням його амортизаційної зношеності, проте останній може мати підвищену особисту (символічну) цінність для її власника.

Висновки. Таким чином, можна стверджувати, що сьогодні в кримінологічній науці сформульовано два основні підходи до визначення «ціни» злочинності: економічний (математично обумовлений) і соціоантропологічний. Основним диференційним критерієм зазначених концептуальних підходів є ставлення їх представників до можливості встановлення шкоди від злочинних посягань в абсолютних величинах. При цьому саме соціоантропологічний підхід вирізняється більшою прогресивністю, оскільки визначає людину, її життя та інтереси як абсолютну цінність, яка не може отримати свою точно вивірену, математично обґрунтовану ціну.

Список літератури:

1. Becker G. S. Crime and Punishment: An Economic Approach. *Journal of Political Economy*. 1968. Vol. 76. P. 169–217.
2. Miller T. R., Taylor D. M., Sheppard M. A. Costs of Sexual Violence in Minnesota / Minnesota Department of Health. 2007. URL: http://www.health.state.mn.us/injury/pub/MN_brochure21FINALtoWeb.pdf.
3. Phillips L., Votey H. L. The Economics of Crime Control. Beverly Hills etc., 1981. P. 24–33.
4. Reynolds M. M. The Economics of Criminal Activity. The Economics of Crime. N.-Y. etc., 1980. P. 27–70.
5. Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С. Криминология: курс лекцій. Київ: МАУП, 2002. 296 с.
6. Антонян Ю. М. Криминология: учебник для бакалавров. Москва: Юрайт, 2012. 523 с.
7. Кальман О. Г., Христич І. О. Злочинність в Україні: основні тенденції. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2007. № 17. С. 41–56. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/bozk/2007/17_text/g17_04.htm.
8. Мельничук Т. В. Ціна економічної злочинності: проблемні аспекти визначення та застосування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2013. № 5. С. 191–195.
9. Романова Л. И. Наркопреступность: цена, характеристика, политика борьбы: монография. Москва: Юрлитинформ, 2010. 304 с.
10. Сметаніна Н. В. «Ціна» злочинності в сучасній криминології: нові виклики для суспільства. *Порівняльно-аналітичне право: електрон. наук. фах. вид.* 2015. № 2. С. 208–210.

URL: http://www.pap.in.ua/2_2015/63.pdf.

11. Шестаков Д. А. Криминология. Преступность как свойство общества. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский государственный университет, 2001. Лань, 2001. 264 с.

References:

1. Becker, G.S. (1968). Crime and Punishment: An Economic Approach. *Journal of Political Economy*. Vol. 76, 169–217.
2. Miller, T.R., Taylor, D.M., Sheppard, M.A. (2007). Costs of Sexual Violence in Minnesota. URL: http://www.health.state.mn.us/injury/pub/MN_brochure21FINALtoWeb.pdf.
3. Phillips, L., Votey, H. L. (1981). The Economics of Crime Control. Beverly Hills etc., 24–33.
4. Reynolds, M.M. (1980). The Economics of Criminal Activity. *The Economics of Crime*. N.-Y. etc., 27–70.
5. Aleksandrov, Ju.V., Gel', A.P., Semakov, G.S. (2002). *Kriminologija*. Kyiv: MAUP [in Ukrainian].
6. Antonjan, Ju.M. (2012). *Kriminologija*. Moscow: Jurajt [in Russian].
7. Kal'man, O.G., Hristich, I.O. (2007). Zlochinnist' v Ukraïni: osnovni tendencii. *Borot'ba z organizovanoju zlochinnistju i korupcieju (teorija i praktika)*, 17, 41–56. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/bozk/2007/17_text/g17_04.htm [in Ukrainian].
8. Mel'nichuk, T.V. (2013). Cina ekonomichnoï zlochinnosti: problemni aspekti viznachennja ta zastosuvannja. *Scientific Herald of the International Humanitarian University*, 5, 191–195 [in Ukrainian].
9. Romanova, L.I. (2010). *Narkoprestupnost': cena, harakteristika, politika bor'by*. Moscow: Jurlitinform [in Russian].
10. Smetanina, N.V. (2015). «Cina» zlochinnosti v suchasnij kriminologii: novi vikliki dlja suspil'stva. *Porivnjal'no-analitichne pravo*, 2, 208–210 URL: http://www.pap.in.ua/2_2015/63.pdf [in Ukrainian].
11. Shestakov, D.A. (2001). *Kriminologija. Prestupnost' kak svoïstvo obwestva*. Sankt-Peterburg: Sankt-Peterburgskii gosudarstvennyi universitet, Lan' [in Russian].

Голина В. В., Брояков С. В. Теоретико-прикладные вопросы понятия «цены» преступности и ее вычисления.

Исследованы правовая природа и внутренняя структура такой категории как «цена» преступности. Определены концептуальные подходы к установлению «цены» преступности и рассмотрены перспективы их развития. Выделены проблемные вопросы, связанные с определением отдельных интегративных элементов «цены» преступности.

Ключевые слова: «цена» преступности; концептуальные подходы; прямой и побочный вред; материальный и нематериальный вред; «цена» превенции преступных проявлений.

Golina V. V., Brojakov S. V. Theoretical and applied issues of «price» of criminality and its calculation.

The article is devoted to the study of the legal nature and the internal structure of such categories as «price» of criminality. Were determined conceptual approaches of establishing a «price» of criminality and also analyzed the prospects of their development. We highlighted issues related to the definition of specific integrative elements of such category as «price» of criminality.

Keywords: «price» of criminality; conceptual approaches; direct and indirect damage; material and immaterial damage; «price» of preventive measures.

Надійшла до редколегії 29.09.2017 р.